

K HISTORII POLSKÉ LITERÁRNÍ HISTORIE

Doc. PhDr. František Všeticka, CSc.
fvseticka@seznam.cz
Olomouc

Abstrakt: Na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w różnych okresach działało trzech literaturoznawców: Stanisław Pigoń, Kazimierz Wyka i Henryk Markiewicz. Byli oni przedstawicielami różnych pokoleń, a w metodologii reprezentowali także różne podejścia do tekstów literackich. Ta różnorodność metodologiczna determinowała również przedmiot ich zainteresowań zawodowych. Szkic pokazuje swoistość warsztatów badawczych tych uczonych oraz zakres ich zainteresowań.

Słowa kluczowe: Stanisław Pigoń, Kazimierz Wyka, Henryk Markiewicz, literatura polska

ON THE HISTORY OF POLISH LITERARY HISTORY

Abstract: At the Jagiellonian University in Cracow, in various periods three literary scholars were active: Stanisław Pigoń, Kazimierz Wyka and Henryk Markiewicz. They were from different generations and in methodology they also represented different approaches to literary texts. This methodological variety also determined the object of their professional interest. The sketch shows the specificity of the research workshops of these scholars and the scope of their interests.

Keywords: Stanisław Pigoń, Kazimierz Wyka, Henryk Markiewicz, Polish literature

Následující text je pokusem o charakteristiku tří polských literárních vědců. Jde o trojici, jež je generačně, a tím i metodologicky rozrůzněna – od klasického pozitivismu až po marxistický přístup, vývojem korigovaný a doplňovaný. Na druhé straně jsou všichni spjati stejným místem působení, jímž se stala Jagellonská univerzita v Krakově.

Směřování k romantismu

Czesław Miłosz byl absolventem Univerzity Stefana Batoryho ve Vilně a vždycky, když na toto učiliště vzpomínal, hovořil o něm s nebyvalou úctou. Nepochybně právem. Významný podíl na jejích odborných kvalitách měla řada vyučujících, mezi nimi také literární historik, editor a textolog Stanisław Pigoń (1885-1968). Jako profesor historie polské literatury na ní působil celých deset let (1921-1930), a v letech

1926-1928 byl dokonce jejím rektorem. Teprve po tomto období odchází Pigoń na Jagellonskou univerzitu do Krakova.

Stanisław Pigoń pocházel ze vsi Kombornia u Krosna. Svého vesnického původu si vážil a zdůrazňoval jej. Patřil k prvnímu pokolení inteligence selského původu. Ve své vzpomínkové knize *Z Komborně do světa* (*Z Komborni w świat*) o tom napsal: „Starší či mladší, vcelku náležíme do první generace těch, co vyšli ze vsi a dali se naverbovat do čestné služby věd. My jsme – můžeme s hrdostí o sobě povědět – my jsme razili tuto cestu“.

Zdůrazňování vesnického původu a selského fundamentu se u Pigoňe později projevuje zejména v jeho editorské práci. Vždy usiloval o to základní, o čistý a skutečný autorův text. Názorným dokladem v tomto směru je publikace *Literární pozůstalost Aleksandra Fredry* (*Spuścizna literacka Aleksandra Fredry*), v níž stanovuje a určuje základní texty dramatikových her. A svou obsáhlou argumentaci doprovází řadou reprodukcí Fredrových rukopisů.

Dramatikovo jméno se objevuje v Pigoňových memoárech také v jiné souvislosti. Když chce čtenáři přiblížit, kde se jeho rodná Kombornia nachází, mimo jiné uvede: „Na jižní stráni téže hornatiny v nedalekém sousedství vztyčoval se, panujíc nad celým rozlehlým údolím, odrzykoňský zámek, nazývaný kdysi Kamieniec; dnes z něho zůstaly zbytky ruin, značně menší od dob, kdy do nich Goszczyński umístil děj Krále rozvalin a kdy za terén prvotní akce Pomsty si je zvolil Fredro. Pigoń tak do těsné spojitosti dostal dva nepřátele – romantického radikála Goszczyńského, který svým útokem proti dramatikovi způsobil, že Fredro přestal trvale tvořit. Oba tito autoři se po letech stali předmětem Pigoňova zájmu – Goszczyńskému věnoval dva příspěvky ve svých *Literárních studiích* (*Studia literackie*). V téže knize opět psal o Aleksandru Fredrovi, konkrétně o Dámách a husarech.

Vesnický původ se do Pigoňovy mysli trvale zapsal také tím, že se dlouhodobě věnoval lidové kultuře a slovesnosti. Výsledkem tohoto úsilí jsou publikace *Na cestách i scestích lidové kultury* (*Na drogách i manowcach kultury ludowej*) a *Nástin novější lidové literatury* (*Zarys nowszej literatury ludowej*). Obě mají pionýrský ráz a zároveň překvapují zájmovou šíří a množstvím autorských jmen.

Gymnázium absolvoval Stanisław Pigoń v Jasle. Do tohoto údobí spadá také první styk s poezií Adama Mickiewicze. V memoárech *Z Komborně do světa* o tom praví: „Takže během jedné z těch slavností (nepamatuji si, zda po třetím nebo čtvrtém roku mých studií) se podařilo, že i já jsem se našel mezi významnými a s hrdostí jsem domů přinesl knížečku v červené plátěné vazbě s vytištěným zlatým nápisem: *Cena za pilnost*. Pod obálkou bylo vidět titul: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, vydání Polské matice. Pár dní jsem potřeboval na četbu té knížky. Zpočátku to šlo dost obtížně, ne všemu jsem rozuměl, stejně tak jsem se nemohl odpoutat, až jsem celek přečetl jednou i podruhé. Zkoušel jsem místy číst doma nahlas. Tak povstala ta moje láska, z jejíhož čarovného kruhu jsem se již neměl nikdy dostat“.

Odtud se vyvinul Pigońův zájem o Mickiewicze a polský romantismus, kteří se stali jeho celoživotní pracovní náplní. Výsledkem této činnosti jsou publikace *Z Mickiewiczovy epochy (Z epoki Mickiewicza)*, *Ze studií nad textem Pana Tadeuše (Ze studiów nad tekstem Pana Tadeusza)*, *Pan Tadeáš, růst, velikost a sláva (Pan Tadeusz. Wzrost, wielkość i sława)* a další. Není jistě náhodou, že Pigońova trvalá záliba je věnována právě básnickově hlavní poémě.

Ve vyšších ročnících jaselského gymnázia přistoupil k mickiewiczovskému zaujetí ještě vliv filozofického učení Wincentyho Lutosławského. V uvedené vzpomínkové knize se o něm zmiňuje těmito slovy: „V osmé třídě jsem bydlel společně s kolegou A. Grabowským, řešovánem. Jednou ho navštívil známý z Řešova, kolega K. Kurtzmann. S přirozeným temperamentem nám vyprávěl, že mezi mládeží existuje etické hnutí, spjaté s osobou W. Lutosławského, jehož cílem je výchova charakteru, vytváření síly vůle cestou pevných, dobrovolně sobě určených hranic, a boj se zlozvyky. Připomněl též strhující přednášky Lutosławského, jenž vyzískav na vědecké dráze evropskou slávu, opustil ji a plně se vrhl do propagace národní výchovy a budování národní filozofie. Kurtzmann netajil, že sám je příslušníkem tohoto hnutí, a usiloval nás pro ně získat. Příliš to bylo pro mne nové a překvapivé, abych se mohl takovému apoštolství najednou oddat. Tehdy jsem si nepřipouštěl, že toto setkání je předpovědí a že za nedlouhý čas, na univerzitě, mne toto hnutí zachvátí a odehraje v mém vnitřním formování značnou úlohu“.

Myšlenky Wincentyho Lutosławského měly na studenta nemalý vliv. Filozof, který ve svých knihách a veřejných vystoupeních spojoval Platonův idealismus s *mesianismem* polského romantismu, představoval pro vesnického studenta něco zcela objeveného. Venkovské myšlení se v něm dostalo do sváru s filozofickými názory evropského formátu. V dané situaci mladistvý Pigoń netušil a ani tušit nemohl, že autor rozpravy *Platon jako tvůrce idealismu (Platon jako twórca idealizmu)* bude na univerzitě ve Vilně jeho kolegou. Lutosławski tam přednášel v letech 1919-1929.

Vliv básníka i filozofa u Pigoňe přetrval, pomohl mu přežít nejen první světovou válku a nacistický koncentrák, ale především prosadit nový pohled na polský romantismus a na jejího předního představitele. Žádné zásadní odborné jednání či diskuse se neobešly bez teoretikovy aktivní účasti. Stanisław Pigoń nejednou udával směr.

V čase, kdy Pigoń působil na polonistice Jagellonské univerzity v Krakově, patřil k jeho žákům také Karol Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II. Wojtyła na něj a na další významné představitele krakovské polonistiky vřele vzpomínal. Když Stanisław Pigoń v roce 1968 zemřel, Karol Wojtyła jako čerstvý kardinál se účastnil jeho pohřbu.

Esejistický přístup k textu

Literárněvědný strukturalismus v Polsku sice existoval, neprosadil se však takovou dominující měrou jako v českém a slovenském kontextu. Jeho roli převzali

a prosadili literární vědci, kteří k analýze slovesného textu volili esejistický přístup. Tento trend známe i z českého literárního prostředí, kde jej představovaly takové vynikající zjevy jako Otokar Fischer, F. X. Šalda, Arne Novák, Vojtěch Jirát a řada dalších. V Polsku se od třicátých let k esejistické metodologii přikláněl její čelný, a především vlivný představitel Kazimierz Wyka (1910-1975).

Polonistiku studoval po druhé světové válce na Jagellonské univerzitě v Krakově, na níž se později stal docentem a následně profesorem dějin polské literatury. Jako funkcionář pracoval rovněž ve Svazu polských spisovatelů, posléze se stal poslancem polského Sejmu a od roku 1953 působil jako ředitel Literárního ústavu Polské akademie věd ve Varšavě.

Kazimierz Wyka největší pozornost ve své práci věnoval přednímu představiteli polského romantismu Adamu Mickiewiczovi, zejména jeho poemě *Pan Tadeáš*. Roku 1955 vydal drobný spisek s názvem *O skutečné formě Pana Tadeáše (O formie prawdziwej Pana Tadeusza)*. Počáteční výklad jej neuspokojil do té míry, že se k této problematice vrátil a po osmi letech obdobné téma vyjádřil v dvoudílné publikaci *Pan Tadeáš (Pan Tadeusz)*, jež má úhrnem 740 stran.

Vedle hloubkového pronikání do textu jednoho autora měl Wyka rovněž schopnost panoramatického pohledu na vývoj novodobé polské literatury. Při tomto panoramatickém vidění je výchozím a stěžejním bodem vždy literatura Mladé Polsky. Studie tohoto druhu zahrnul zejména do souboru *O potřebě literární historie (O potrzebie historii literatury)*. Pod tímto názvem vyšel také český výbor z Wykových prací, jenž však není totožný s polským.

Panoramatický pohled uplatnil Wyka rovněž ve studii *Polská literatura let 1890-1939 v evropském kontextu (z téhož souboru)*, v níž si položil nesnadnou otázku: čím polská slovesnost přispěla do evropské literatury, čím se s ní ztotožnila, bez ohledu na to, zda ji Evropa poznala a přijala. Jde o neobyčejně zajímavou, a především pronikavou analýzu, podnětnou tím, že polská literatura, nejen tohoto období, byla příliš zahleděna do sebe a do vlastních problémů. Wyka ve svém výkladu nejen vyzvedává určitá jména, ale především na nich a na jejich tvorbě charakterizuje to, co mohlo nebo bylo přínosem pro evropský kontext. Jde o analýzu, jejíž četba bezděčně navozuje otázku, co dala a vtiskla evropskému kontextu literatura česká.

Kazimierz Wyka nebyl zdaleka jen literární historik, průběžně sledoval současný vývoj polské literatury. Byl sice literární kritik, ale jeho kritické eseje jsou jednak podrobné, analytické, a jednak komparativní. Wyka často analyzoval několik textů, jež vzájemně porovnával. Klasickým příkladem jeho kritické metody je např. rozsáhlá stať *Všechna léta okupace z knihy Na pomezí románu (Pogranicze powieści)*, v níž posuzuje povídkovou tvorbu mladých prozaiků, zabývajících se okupační tematikou (zařazeno do českého výboru).

Wyka debutoval roku 1932 příznačnou statí *Čas a člověk v Dnech a nocích*, již zveřejnil v týdeníku *Kultura*. Šlo o interpretaci známého románu Marie Dąbrowské, v níž

autor projevil nejen zájem o teoretické a morfologické literární problémy, ale především o užší problematiku temporální, jíž se v podstatě věnoval až do konce svého života. Nejrozsáhleji za okupace v nedokončené studii *Románový čas* (knižně v souboru *Opotřebě literární historie*, zařazeno rovněž do českého výboru). Svoji stěžejní tezi vyjádřil Wyka těmito slovy: „Románový čas – u každého epického díla od eposu po novelu – má tedy tři vrstvy: 1) čas vyprávění; 2) čas (románových) událostí; 3) čas prostředí. Vzájemný vztah těchto tří vrstev (rovin) spočívá v tom, že na podkladě času prostředí a s podporou jeho reálného obsahu se začnou díky vyprávění odvíjet románové události. Hlavní znamení reálnosti ve významu in actu esse nese vyprávění a čas vyprávění“. Problematika temporálnosti slovesného díla pronásledovala Wyku celoživotně. Čtyři roky po jeho smrti vydala Barbara Koc soubor Wykových studií o autorovi Sedláků pod názvem *Reymont čili útěk do života (Reymont, czyli ucieczka do życia)*, který mimo jiné zahrnuje pojednání Hospodaření s časem v Reymontových Sedlácích. Pro Wykův esejismus je příznačné, že čas v románě o hospodářích v názvu i v pojetí pojal rovněž hospodářsky.

Zájmový rejstřík Kazimierza Wyky se neomezoval pouze na literaturu, měl nemalý a pozoruhodný zájem o výtvarné umění. Svědčí o tom tři jeho práce: *Matejko i Słowacki, Makowski a Thanatos i Polska czyli o Jacku Malczewskim*. Wyka výtvarno obvykle spojuje a sblízuje s poezií. Tak např. v první uvedené publikaci nejde jenom o Julia Słowackého, ale připomínán a citován je mimo jiné i Adam Asnyk.

Vedle výtvarného umění věnoval Wyka podrobnější zájem ještě jednomu vizuálnímu umění, a sice filmu. Napsal o něm rozsáhlý esej *Cesta do nemożna (Podróż do krainy nieprawdopodobieństwa)*, který svého času zpřístupnila také naše *Světová literatura* (10, 1965, č. 3). Wyka v této práci píše nejen o filmu a jeho genezi, ale činí také nemalé výlety do malířství, a dokonce i do matematiky. Jakoby zákonitě se rovněž vrací k přitažlivé problematice času, k času v románě a ve filmu: „Proměnlivost distancí se v románu týká především lidské psychiky a času. Jde-li o schopnost evokace času, román je k tomuto úkolu nejlíp uzpůsobeným odvětvím umění: jeho svoboda v operování časem prožitků a vzpomínek, někdy událostí a někdy vyprávění o nich, nezná vlastně hranic. A když si tváří v tvář druhému velkému vetřelci, filmu, začnou jednotlivé druhy umění uvědomovat, co je jejich specifickou vlastností, když se začnou usazovat na terénech absolutně nesporných, celý román té doby – dobyvatelský a objevný – se obrátí k času. Dílo Conrada, Prousta, Manna“.

Kazimierz Wyka se k některým svým textům po letech vracel a doplňoval je. Rozdílnost nového textu od původního odlišoval obvykle tím způsobem, že nové doplňky nechával vysázet kurzívou. Tak se stalo i v *Cestě do nemożna*.

Wykův zájmový rejstřík byl opravdu široký. V eseji *Dva podzimy z knihy Fikce života (Życie na niby)* např. řeší problémy Polska na začátku a na konci druhé světové války. Jde v podstatě o politologickou studii. V tomto směru je příbuzný našemu Václavu Černému.

Kazimierz Wyka se narodil 19. března 1910 v Krzeszowicích u Krakova. S Krakovem byl dlouhodobě spjat; během svých studií na Jagellonské univerzitě po roce 1945 bydlel spolu s Julianem Przybošem v ulici św. Teresy 16. V Krakově rovněž 19. ledna 1975 zemřel, pochován je v rodinné hrobce na Salwatorském hřbitově (aleja Jerzego Waszyngtona).

Marxistický pohled

Období po druhé světové válce v tzv. lidových demokraciích umožnilo v humanistické oblasti nástup a prosazování teorie a teoretiků marxistického zaměření. Pokud jde o slovesnost, šlo o literární historiky a teoretiky různých kvalit – od dogmatických sektářů až po osobnosti tvůrčího charakteru. V polské literatuře druhou skupinu reprezentuje Henryk Markiewicz (1922-2013), jenž patřil ve své době k vlivným literárním činitelům. Zejména od roku 1956, kdy se stal profesorem Jagellonské univerzity v Krakově.

Markiewicz pocházel z židovské asimilované rodiny, jeho původní křestní jméno bylo Herman. Životní osud mladého Markiewicze poznamenala druhá světová válka. V červnu 1940 byl spolu s otcem vyvezen do nitra Sovětského svazu, zpočátku fyzicky pracoval v lesních oblastech Altaje, později jako učitel na polských školách v Uzbekistanu. Nezahořkl, naopak si v tomto prostředí začal osvojovat marxistické postoje, jež po návratu do osvobozené vlasti začal uplatňovat.

Markiewiczův marxismus prošel hlubokými proměnami, zpočátku měl dogmatický ráz, později se výrazně zhumanizoval a oprostil od dobových politických požadavků. O jeho dogmatických počátcích svědčí např. jeho monografie *Předjaří* Stefana Żeromského (*Przedwiośnie* Stefana Żeromskiego) z roku 1953, v níž za buržoazní kritiky (jde o Markiewiczovu floskuli) považoval Ignacy Fika, Kazimierza Wyku, Leona Kruczkowského a Jana Kotta. Marxistická tvrdošijnost se však u něho postupně proměňovala, zejména kontaktem s různorodou odbornou literaturou, především západní provenience. V tomto směru třeba podotknout, že Markiewicz vždycky pracoval s početnou a neobyčejně obsáhlou odbornou literaturou nejrozumnějšího původu. Srovnání Henryka Markiewicze s jeho českým myšlenkovým příbuzenstvím, jaké představovali Ladislav Štoll a Vítězslav Ržounek, je nepředstavitelné a nesouměřitelné. Markiewicz se postupem doby zbavoval ideologických zábran, nepochybně zde měl vliv literární materiál, s nímž dlouhodobě pracoval. Bylo to především dílo Bolesława Pruse a Stefana Żeromského. V tomto směru je pro autora příznačná jeho práce Prus i Żeromski z roku 1954. K oběma autorům se přitom trvale vracel: *Kritický realismus v tvorbě Bolesława Pruse* (*Realizm krytyczny w twórczości Bolesława Prusa*, 1950), *Loutka* Bolesława Pruse (*Lalka* Bolesława Prusa, 1951), *Předjaří* Stefana Żeromského (1953), *V okruhu Żeromského* (*W kręgu Żeromskiego*, 1977).

Uvedená díla prozrazují základní rys Markiewiczovy práce, jímž byla systematická. Vedle zmíněných monografických děl se jeho systematický postup nejzjev-

něji projevuje v jeho dvousvazkovém souboru *Teorie literárního bádání v Polsku* (*Teoria badań literackich w Polsce*) z roku 1960. Jde o antologii prací, zabývajících se literárně teoretickým výzkumem písemnictví. Soubor začíná studií Felikse Bentkowského z roku 1814 a je doveden do třicátých let 20. století. Obdobnou antologii o literárně teoretickém výzkumu ve světě pořídila posléze Stefania Skwarczyńska v šestidílné *Teorii literárního bádání v zahraničí* (*Teoria badań literackich za granicą*). Obdobná kompendia doložená konkrétními texty v české literatuře nemáme.

Analyzuje-li Markiewicz nějaký literárně teoretický problém, jde obvykle do důsledku – k prvním poetikám a estetikám, jež se zvoleným problémem zabývaly. Tak je tomu v jeho další systematické práci, jež nese název *Hlavní problémy vědy o literatuře* (*Główne problemy wiedzy o literaturze*). První vydání pochází z roku 1965, v dalších vydáních však Markiewicz tuto práci doplňoval a revidoval. Zaměřil se v ní na stěžejní literárně teoretické kategorie, jakými jsou styl, fikce, literární rody a druhy, realismus, naturalismus, typičnost a další. Konfrontoval je přitom s názory svých předchůdců i současníků. K dané problematice se vracel i později.

Pro autora Hlavních problémů a jeho odborné zaměření je příznačné, že se v nich odvolával i na Jana Mukařovského z jeho strukturalistického období. Na druhé straně však polemizoval s Romanem Jakobsonem a Romanem Ingardenem; Jakobson byl pro něj nejextrémnějším představitelem ruské formální školy. K vyhocené výměně názorů mezi Ingardenem a Markiewiczem došlo ovšem už před vydáním Hlavních problémů, střetli se na stránkách Pamětníku Literackého roku 1964.

Na sklonku svého života vydal Markiewicz memoáry pod názvem *Můj polonistický životopis – s historií v pozadí* (*Mój życiorys polonistyczny – z historią w tle*, 2002). Tato vzpomínková kniha je autorovi těchto řádků nedostupná; svrchovaně zajímavá musí být tam, kde Markiewicz píše o svém marxismu. Na začátku nového tisíciletí a po pádu komunismu se mu jako vnímavému jevilo nepochybně mnohé jinak, naprosto jinak. Částečnou náhradou za nedostupné paměti jsou některé autobiografické partie z jeho *Literárních zábav* (*Zabawy literackie*, 1992), zejména jejich poslední kapitola nazvaná *O mé knihovně a trochu o mně samém* (*O mojej bibliotece i trochę o mnie samym*). Zcela osobitý příspěvek představuje v tomto souboru studie *Tituly literárních děl* (*Tytuły dzieł literackich*), v níž se Markiewicz věnuje opomíjenému literárněvědnému tématu.

V češtině nevyšla knižně žádná Markiewiczova práce, přeložili si jej naopak Slováci. Pavol Winczer pořídil a také přeložil obsáhlý výběr z jeho díla, jenž vyšel roku 1979 pod názvem *Aspekty literatury. Uvedený výbor je cíleně zaměřen na Hlavní problémy vědy o literatuře*.

Henryk Markiewicz působil jako profesor na Jagellonské univerzitě v Krakově. Tam také v letech 1951-2013 bydlel v rohovém domě v aleji Artura Grotgera 1.

LITERATURA

- Markiewicz, H., 1977, *W kręgu Żeromskiego*, Warszawa.
- Markiewicz, H., 1976, *Główne problemy wiedzy o literaturze*, Kraków.
- Markiewicz, H., 1960, *Teoria badań literackich w Polsce I-II*, Kraków.
- Markiewicz, H., 1952, *O marksistowskiej teorii literatury*, Wrocław.
- Markiewicz, H., 1954, *Prus i Żeromski*, Warszawa.
- Markiewicz, H., 1953, *Przedwiośnie Stefana Żeromskiego*, Kraków.
- Markiewicz, H., 1992, *Zabawy literackie*, Kraków.
- Pigoń, S., 1947, *Z Komborni w świat*, Kraków.
- Pigoń, S., 1951, *Studia literackie*, Kraków.
- Pigoń, S., 1946, *Zarys nowszej literatury ludowej*, Kraków.
- Pigoń, S., 1954, *Spuścizna literacka Aleksandra Fredry*, Warszawa.
- Pigoń, S., 1932, *Wieszczby Mickiewicza*, Kraków.
- Wyka, K., 1953, *Matejko i Słowacki*, Warszawa.
- Wyka, K., 1961, *Krzysztof Baczyński*, Kraków.
- Wyka, K., 1955, *O formie prawdziwej Pana Tadeusza*, Warszawa.
- Wyka, K., 1963, *Pan Tadeusz I-II*, Warszawa.
- Wyka, K., 1979, *Reymont, czyli ucieczka do życia*, Warszawa.
- Wyka, K., 1975, *O potřebě literární historie*, Praha.
- Wyka, K., 1965, *Cesta do nemožna. Světová literatura* 10, č. 3, s. 206-224.

Dane kontaktowe / Contact details

František Všeticka
e-mail: fvseticka@seznam.cz